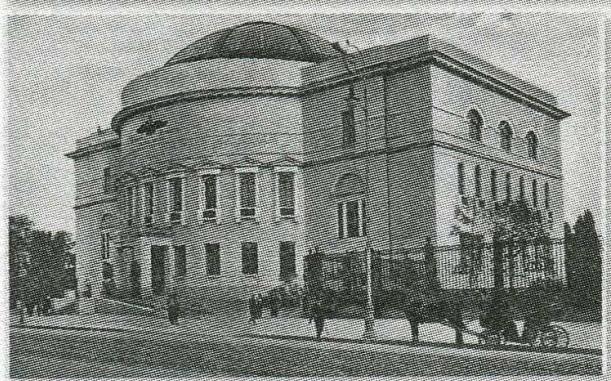

ЗАВДАННЯ ЗАКЛЮЧНОГО ЕТАПУ МІСЬКОГО УЧНІВСЬКОГО КОНКУРСУ З УКРАЇНОЗНАВСТВА—2015¹

11 КЛАС

1. Визначте, що зображене на ілюстраціях, та поясніть, що ці зображення об'єднue і яку добу вони представляють. Охарактеризуйте розвиток української державності у визначену вами добу (**10 балів**).

Відповідь.

На ілюстраціях:

1) Пам'ятник Михайлу Сергійовичу Грушевському — українському історику, Голові Української Центральної Ради, розташований у центральній частині Києва, на вул. Володимирській, 57, праворуч від Будинку вчителя, перед корпусом Національного університету ім. Т. Шевченка (колишньої Першої Київської гімназії).

Автори — скульптор Володимир Чепелик, архітектори Микола Кислий, Руслан Кухаренко, Юрій Мельничук, інженер Микола Печенов. Відкриття пам'ятника відбулося 1 грудня 1998 року.

2) У приміщенні Будинку вчителя розміщено Педагогічний музей (створений у 1901 р.). З 1910 року в офіційних документах будинок фігурує як Педагогічний музей імені Цесаревича Олексія, бо закладення будівлі відбулося 30 липня 1910 року, в день народження наступника престолу. Будівництво здійснювалось у 1910—1912 рр. за проектом архітектора Павла Альошина. Урочисте відкриття музею відбулося 5 жовтня 1912 року в присутності численних представників педагогічної громадськості. Повідомлення про цю подію з'явились у вітчизняній та зарубіжній пресі, яка зазначала, що музей відповідає всім вимогам і серед педагогічних музеїв Європи є одним із найкращих. Крім залів для експозиції, в Педагогічному музеї були: педагогічна бібліотека, читальний зал, спеціальні кабінети для демонструван-

¹ Початок див.: «МД» 2015. — №№ 6, 7–8.

ня навчальних посібників і приладів, довідкове бюро, велика аудиторія для проведення масових заходів. Першим директором музею став український педагог-методист Олександр Музиченко.

3) Марка УНР із зображенням будівлі Педагогічного музею. Після Лютневої революції в будівлі розміщувалися Українська Центральна Рада (1917–1918) і Директорія УНР (1918–1919).

У будівлі відбувались урочистості з нагоди відкриття різних освітніх установ, було засновано Педагогічну академію, що передувало створенню Академії педагогічних наук України. У цьому приміщенні було проведено перші два з'їзди вчителів України (весна та осінь 1917 р.), на яких обговорювалися питання українізації освіти, створення нових підручників історії та географії України, української мови; питання розробки нових навчальних програм.

Центральна Рада ухвалила закон, за яким державною мовою було оголошено українську, і поставила питання про підготовку вчителів до викладання українською мовою. Йшла війна, у Києві неодноразово змінювалася влада, тож протягом трьох років музей не міг працювати стабільно. Ідея створити в приміщенні Педагогічного музею «Палац освіти» не була втілена.

Таким чином, слід охарактеризувати державотворчу діяльність Української Центральної Ради (УЦР).

УЦР — спочатку український представницький орган політичних, громадських, культурних та професійних організацій; згодом, після Всеукраїнського Національного Конгресу — революційний парламент України, який керував українським національним рухом. Период дії: 4 (17) березня 1917 — 28 квітня 1918 року.

Російська революція, що почалася в лютому 1917 року, стала поштовхом для піднесення національно-визвольного руху українського народу. В Україну звістка про повалення самодержавства прийшла на початку березня 1917 року.

За ініціативою Товариства українських поступовців (ТУП) і Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) 3 березня 1917 року в Києві було скликано представників політичних, громадських, культурних та професійних організацій. Цього ж дня на засіданні делегатів було оголошено про створення громадського комітету.

У новоутвореному комітеті не було єдиної думки щодо майбутнього статусу України. Самостійники на чолі з М. Михновським виступали за негайне проголошення незалежності. Автономісти (В. Винниченко, Д. Дорошенко та інші прихильники з ТУПу) бачили Україну автономною республікою у федеративному союзі з Росією.

Таким чином, сформувалися два центри національних сил із різними поглядами на державно-політичну організацію. Прагнучи уникнути розколу в національному русі, керівники обох організацій погодилися на створення об'єднаної організації, яка дісталася назву Української Центральної Ради. Самостійники пішли на об'єднання з федералістами, бо сподівалися, що розвиток революції приведе останніх до визнання необхідності незалежності України. Та ці сподівання збулися не скоро.

4 березня 1917 року в Києві на Володимирській, 42, у приміщенні українського клубу «Родина» з ініціативи Товариства українських поступовців і за участю українських політичних партій, українських військовиків, робітників, духовенства, кооператорів, студентства, громадських і культурних організацій (Українське Наукове Товариство, Українське Педагогічне Товариство, Товариство українських техніків і агрономів тощо) було проголошено утворення Української Центральної Ради. Головою УЦР заочно обрано Михайла Грушевського, якого тимчасово заступав Володимир Науменко, а товаришами голови — Дмитра Антоновича і Дмитра Дорошенка.

Цього ж дня, 4 березня, УЦР телеграмою повідомила керівників Тимчасового уряду Г. Львова й О. Керенського про своє утворення. Офіційне діловодство УЦР розпочалося 9 березня, коли обговорювалося питання про виготовлення печатки УЦР, передачу УЦР будинку Педагогічного музею, утворення агітаційної школи та ін. З часом Рада мала скликати український парламент і сформувати звітний перед ним уряд.

22 березня 1917 року УЦР видала першу відозву «До українського народу», а коли 27 березня 1917 року керівництво перебрав М. Грушевський, стала дійсним дієвим центром українського національного руху.

Після скликання Всеукраїнського Національного Конгресу (квітень 1917 року) УЦР перетворилася на своєрідний парламент, що складався із 150 осіб, обраних від українських політичних партій, професійних і культурних організацій та делегатів від губерній. На конгресі обрано нову президію УЦР: голова — М. Грушевський, заступники голови — С. Єфремов і В. Винниченко.

Для ведення поточної праці УЦР обрала виконавчий орган — Комітет УЦР (офіційна назва — Комітет Української Центральної Ради), який згодом переіменовано на Малу Раду. Вона складалася з членів президії й секретарів УЦР та двох представників від політичних фракцій. Усі важливі справи спочатку вирішувалися на засіданнях Малої Ради, пізніше оформлені проекти затверджував пленум УЦР.

I Універсал. 23 (10) червня 1917 року Українська Центральна Рада на II Всеукраїнському Військовому з'їзді проголосила I Універсал «До українського народу, на Україні й поза її сущому». Це була відповідь УЦР Тимчасовому уряду на його негативне ставлення до автономної України. Згідно з I Універсалом, «не відділяючись від усієї Росії... народ український повинен сам господарювати своїм життям», закони повинні бути прийняті Всенародними Українськими

Зборами. Автором I Універсалу був В. Винниченко. 15 (28) червня 1917 року був створений Генеральний Секретаріат.

II Універсал. 16 (3) липня 1917 року УЦР прийняла свій II Універсал. Подальші події:

1. Центральна Рада поповнюється представниками інших народів, що проживають в Україні.

2. Поповнена Центральна Рада утворює Генеральний Секретаріат, склад якого затверджує Тимчасовий уряд.

3. Центральна Рада починає розробку закону про автономне обладнання України, який повинен бути затверджений Всеросійськими Установчими Зборами. До твердження даного закону УЦР зобов'язується не здійснювати автономію України.

4. Формування українського війська здійснюється під контролем Тимчасового уряду.

II Універсал був проголошений на сесії Української Центральної Ради.

III Універсал. Після захоплення більшовиками влади в Росії УЦР проголосила Українську Народну Республіку з визначеною територією у федераційних зв'язках з Росією (III Універсал проголошено 20 (7) листопада 1917 року). Одночасно УЦР затвердила закон про вибори до Установчих Зборів України та ряд інших законів. УЦР мала за собою більшість населення України, як це показали вибори до Всеросійських Установчих Зборів 25 листопада 1917 року (українські партії здобули 75 % голосів, більшовики — тільки 11%).

Уже з кінця листопада 1917 року більшовики готували захоплення влади в Україні. Після невдалого повстання в Києві більшовицький уряд Росії 17 грудня 1917 року вислав Україні ультиматум, який УЦР відкинула, і тоді більшовицька армія почала на Україну наступ. Скліканий до Києва 17 грудня 1917 року З'їзд Рад селянських, солдатських і робітничих депутатів висловив «цілковите довір'я і свою рішучу підтримку УЦР». Більшовицькі депутати

переїхали до Харкова, де 25 грудня 1917 року створили конкурентний до УЦР і Генерального Секретаріату Народний Секретаріат УНР. Одночасно УЦР вислали делегацію на мирову конференцію із Центральними Державами в Бересті.

IV Універсал. У розпалі боротьби проти більшовиків та змагань на мирових переговорах УЦР проголосила IV Універсал (22 січня 1918 р., затверджений 24 січня 1918 р. Малою Радою), у якому йшлося про те, що УНР стає самостійною і суверенною державою, а Генеральний Секретаріат перейменувала на Раду Народних Міністрів. Після цього УЦР ухвалила ряд законів:

25 січня — про 8-годинний робочий день;

31 січня — про земельну реформу;

1 березня — про державний герб Української Народної Республіки;

2 березня — про грошову систему (під час перебування в Житомирі й Сарнах на Волині);

2 березня — громадянство в УНР та територіально-адміністративний поділ України.

Найважливішим законодавчим актом УЦР було схвалення 29 квітня 1918 року конституції УНР, яка стверджувала республіканську форму держави з парламентарно-демократичним режимом. Законодавча влада в УНР мала перевагу над виконавчою. Головним законодавчим органом були Всенародні збори України, які обирали Голову Всенародних зборів.

Після підписання 9 лютого 1918 року Берестейського миру німецькі війська звільнили окуповані більшовиками українські землі, але одночасно через втручання німців у внутрішні справи української держави між ними й УНР почався конфлікт. 28 квітня 1918 року німецький озброєний загін вдерся на засідання УЦР і заарештував двох міністрів УНР.

29 квітня 1918 року за підтримки німецьких військ відбувся переворот, який проголосив генерала П. Скоропад-

ського гетьманом Української Держави. Своєю грамотою гетьман Скоропадський розпустив УЦР і Малу Раду, а видані ними закони скасував.

За весь час існування УЦР її головою був М. Грушевський, а в 1918 році його заступниками були С. Веселовський, М. Шраг, А. Ніковський, Ф. Крижанівський, секретарями — М. Єреміїв, М. Чечель, А. Постоловський, Я. Левченко, Є. Онацький, Л. Чикаленко. За час УЦР діяли кількаразово змінені уряди під проводом В. Винниченка (28 червня 1917 року — 30 січня 1918 року) і В. Голубовича (30 січня 1918 року — 29 квітня 1918 року).

Засідання УЦР (Малої Ради) відбувалися в будинку Педагогічного музею на Велико-Володимирській вулиці, а пленарні сесії УЦР у Троїцькому Народному Домі (театрі М. Садовського). Органом УЦР були «Вісти з Української Центральної Ради»; а уряду УНР — «Вісник Генерального Секретаріату УНР» (виходив з листопада 1917 року).

Наприкінці липня 1917 року УЦР формально нараховувала 822 депутати (за інформацією П. Христюка; за даними мандатної комісії VI Загальних зборів УЦР — 798, І. Нагаєвський називає цифру 848).

Члени УЦР належали до таких груп: Всеукраїнська Рада сільських депутатів — 212, Всеукраїнська Рада військових депутатів — 158, Всеукраїнська Рада робітничих депутатів — 100, представники неукраїнських рад робітничих і солдатських депутатів — 50, Української соціалістичної партії — 20, Російської соціалістичної партії — 40, Єврейської соціалістичної партії — 35, Польської соціалістичної партії — 15, представники від міст і губерній — 84, представники професійних, просвітніх, економічних і громадських організацій та інших національних меншин (молдаван, німців, татар, білорусів) — 108. З цих 822 осіб обрано Малу Раду в кількості 58 чоловік, у якій національні меншини здобули 18 місць.

З ініціативи УЦР із 21 вересня по 28 вересня 1917 року в Києві відбувся з'їзд народів Росії.

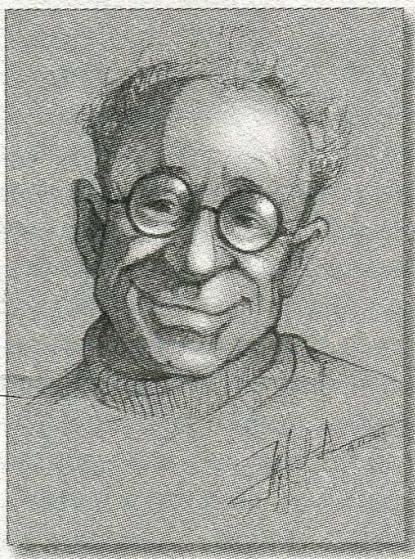
2. Прочитайте вислови Максима Рильського та Олеся Гончара. Про кого з українських письменників у них ідеється? Як на долю цього митця вплинула сучасна йому епоха? (10 балів).

«...Справжній мисливець і при тому поет полювання» (М. Рильський).

«Розум він мав вольтерівської гостроти, викривач він був незрівнянний, та все ж визначальним, мені здається, у його вдачі було саме це: ніжність, душевність, поетичність. Ніякі найстуденіші вітри тяжких часів не могли остудити в його душі жар любові — невгласимої любові до народу, до Вітчизни, до краси життя й мистецства» (Олесь Гончар).

Відповідь.

Максим Рильський та Олесь Гончар писали про Остапа Вишню, видатного українського письменника, класика сатиричної прози ХХ ст., в'язня сталінських концтаборів, ціною звільнення з яких стали написані митцем контраверсійні фейлетони проти УПА.

Юрій Журавель. Портрет Остапа Вишні

1933 року надзвичайно популярний тоді письменник був превентивно звинувачений у контрреволюційній діяль-

ності й тероризмі, зокрема, в замаху під час жовтневої демонстрації на П. Постишева, й ув'язнений у тaborах ГУЛАГу. Після звільнення в 1943 році повернувся до літературної праці. Одна з причин несподіваного звільнення — успіхи УПА на військовому та ідеологічному фронтах. Сталін нібито вирішив, що «петлюрівець» Остап Вишня своїми гуморесками має спростовувати «наклепи націоналістів» щодо того, що його, улюбленця цілої України, закатувала Москва, й висміяти «буржуазних націоналістів», насамперед УПА. Так у 1945—1946 рр. з'явилася «Самостійна дірка», що нагадувала голос гумориста з могили. «Буржуазні націоналісти» й повстанці привітали звільнення Остапа Вишні, частину заслуги в якому цілком слушно приписали і собі, та подякували гумористові, що він перший у радянській пресі поінформував світ, що УПА активно діє та перемагає.

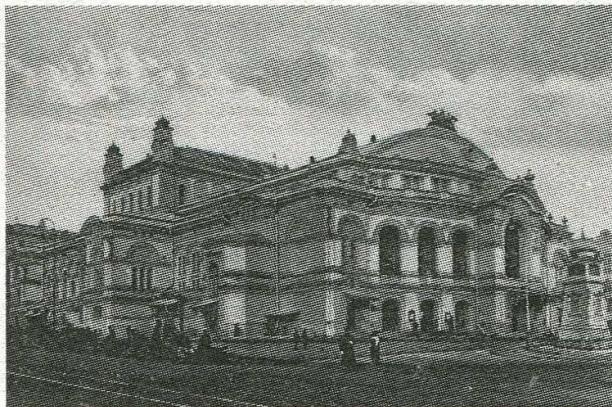
Перший твір Остапа Вишні після концтабору — «Зенітка». Щоб приховати справжню сатиру, письменник відточує образ героя-оповідача, мудрого, дотепного, але сумного.

Після закінчення Другої світової війни Остап Вишня став членом редколегії й активним автором журналу «Перець».

3. Відрядагуйте словосполучення (за кожну правильну відповідь — 1 бал).

Словосполучення	Відповіді
Дивитися в оба	Бути пильним
Застосувати крайні міри	Ужити надзвичайних заходів
Військовий стан	Воєнний стан
Як би там не було	Хай там як, хоч би як
Нанести удар	Завдати удару
Користуватися попитом	Мати попит
Прийшло в голову	Спало на думку
Не дивлячись на перешкоди	Незважаючи на (попри) перешкоди
Відмінити зустріч	Скасувати зустріч
Великий об'єм роботи	Великий обсяг роботи

4. На фотографії, зробленій 1912 року на київській студії «Гудшон і Губчевський», — одна з пам'яток тогочасного Києва. Визначте пам'ятку архітектури, укажіть час її створення та подайте стислу характеристику (10 балів).

Відповідь. У центрі Києва, там, де перетинаються столичні магістралі — вулиці Володимирська і Богдана Хмельницького, між Софійським собором і класичною спорудою Національного університету імені Тараса Шевченка розташована будівля, яку називали храмом муз, архітектурною перлиною Києва. Це будинок Київської опери (нині — Національна опера України імені Тараса Шевченка). Будівлю споруджено за проектом архітектора Віктора Шретера. Театр відкрито 16 вересня 1901 року.

Появі споруди передувала трагічна подія: у лютому 1896 року, після ранкової вистави опери «Євгеній Онегін» Петра Чайковського, в одній із гримувальних кімнат спалахнула пожежа. Вогонь поширювався блискавично, і за кілька годин від Міського театру, збудованого 1856 року за проектом архітектора Івана Штрома, залишились обвуглені стіни. У полум'ї загинули одна з кращих у Російській імперії музичних бібліотек, костюми й декорації багатьох вистав. Сцени третього (після Москви і Петербурга) постійного музичного театру не стало. Як не дивно, але цей випадок не був винятковим. Лише за два роки (1889—1891) в Європі та Америці згоріли 22 театральні приміщення!

Кияни, які щиро любили свій затишний (усього на 849 місць) театр, зажадали від «батьків міста» як найшвидше спорудити нову будівлю. Але чекати довелося довгих п'ять років.

Після запальних диспутів і суперечок міська дума ухвалила провести міжнародний конкурс на проект Київської опери. У ньому взяли участь три десятки архітекторів з України, Росії, Німеччини, Франції та Італії. 25 лютого 1897 року журі оголосило результати. Кращим визнали проект головного архітектора дирекції імператорських театрів, академіка Віктора Шретера.

16 вересня 1901 року публіка зібралася на довгоочікуване відкриття. Віктора Шретера серед глядачів не було. До урочистого освячення нового приміщення Київської опери її автор не дожив лише кількох місяців. Зате його творіння врахувало тогочасну уяву! Багато прикрашений ліпниною напівоваліний фасад, строгі, глибокі арки здіймають міцну будівлю у висоту. Усередині — венеційські дзеркала, позолота, бронза, візерункова ліпнина стін і стелі, мармур сходів і мозаїка підлоги; вищукані оксамитові крісла та витончені світильники з Відня; цариця-люстра в центрі мереживної стелі...

Над центральним входом здійнялися в повітря дві крилаті жінки: міфічні духи-покровителі, які супроводжують митця в його шляхетних помислах. На даху, саме над цим барельєфом, за задумом зодчого, мав красуватися герб Києва із зображенням Архістратига Михаїла — покровителя міста. Проти цього категорично запротестувало духовенство: над таким «гріховним закладом» — і раптом святий небесний воїн! Герб довелось замінити алгоричною композицією: геральдичні грифони тримають у лапах ліру як символ музичного мистецтва. За словами очевидців, фасад прикрашали бюсти композиторів Михаїла Глинки та Олександра Сєрова, подаровані Києву артистами петербурзького Маріїнського театру. 1934 року під

час реставрації будівлі погруддя зняли. Грифони ж несуть свою варту досі.

Для архітектора був важливий не тільки зовнішній вигляд театру, ритміка та вишуканий декор фасаду. Віктор Шретер подбав, щоб приміщення було затишним і для артистів, і для глядачів. На той час сцена Київського оперного була найбільшою в Росії (ширина 34,3 м; глибина 17,2 м; висота 22,7 м). Партер розрахований на 384 місця. А на загал партер, амфітеатр, бельєтаж та чотири яруси вміщували 1650 глядачів. Театр мав системи парового опалення, кондиціонування повітря, прекрасне сценічне обладнання. Про чудову акустику зали захоплено розповідали і глядачі, і артисти.

Архітектор відчув і особливий колорит мальовничого, типового для старовинного Києва місця, з м'яким перепадом рельєфу, пишною зеленню каштанів. Самобутнє творіння Шретера вдало вписалося в невеличкий майдан, стало його композиційним та естетичним акцентом.

Спливав час, історія змінювала свої вектори... У вирі подій театр вистояв, хоча неодноразово опинявся перед загрозою знищення. Краса й витонченість будівлі ледь не привела до її руйнації в часи Першої світової війни, визвольних змагань, становлення й падіння УНР. А в 1930-х роках розглядався проект соціалістичної перебудови київського оперного: будівлі хотіли надати архітектурних особливостей нового «пролетарського стилю». На щастя, цього не сталося.

Пережив театр і страшні роки Другої світової. Відомо про нездійснений план київського підпілля щодо підриву будівлі. Саме в такий спосіб збиралися знищити частину офіцерського складу нацистів, які відвідували вистави. А 2 травня 1943 року в приміщення театру влучила авіабомба. Пробивши дах і підлогу в партері, вона загрузла в піску, яким було заповнено цоколь, і, на щастя, не вибухнула.

Понад вісім десятиліть архітектурний шедевр В. Шретера обходився без суттєвих реконструкцій і капітального ремонту! Хіба що 1936 року з тильного боку зробили двоповерхову прибудову репетиційних залів. За час експлуатації конструкції зносилися, сценічне обладнання, механізми фізично й морально застаріли, багато втратив зовнішній і внутрішній декор, потъмяніла позолота інтер'єрів. Зведена на місці колишнього яру будівля почала поволі осідати й давати тріщини.

У 1984–1987 рр. було здійснено капітальну реконструкцію. Пошкоджена під час воєнного лихоліття споруда вимагала великої роботи, що тривала п'ять років. 1988 року Київська опера відкрилась оновленою.

Реставратори не тільки зберегли чудовий зовнішній декор театру та партеру, ще й суттєво його злагатили. Оновили фойє, холи, перенесли дерев'яні гардероби до цокольного поверху, внесли зміни за лаштунками. Стало більше репетиційних залів, гримувальних кімнат, було обладнано спеціальний хоровий клас. Збільшили сцену: із 17-ти до 20-ти метрів углиб та із 23-х до 27-ми метрів угору. Це дозволило швидко змінювати декорації не тільки в антракті між діями, а й під час вистави. Загальна площа сцени тепер становить 824 кв. м. Її оснастили найновішими механізмами, електронікою, освітленням.

Під час реставрації замість старовинного органу встановили новий, збудований на замовлення театру чеською фірмою «Рігер-Клос». Переобладнали й оркестрову яму, в якій нині одночасно можуть розміститися 100 музикантів.

Після реставрації загальна площа театру збільшилася на третину і становить нині 60 тис. кв. м. Виставу одночасно можуть дивитися 1304 глядачі.

5. Установіть відповідність між назвами українських народних прикрас та їхніми визначеннями (за кожну правильну відповідь — 1 бал).

1	гердан	А прикраса у вигляді великої медалеподібної монети з додатковим декором
2	«добре намисто»	Б шийна прикраса у вигляді брошки на стрічці
3	силянка	В металеві прикраси-обереги у вигляді хрестів специфічної форми
4	чільце	Г прикраса із червоних коралів, якій надавали цілющих властивостей
5	бант	Д скляне або фабричне намисто
6	дукачі	Е найпоширеніший вид прикрас для рук
7	намисто	Є найстаріша жіноча шийна прикраса у вигляді нанизаних на основу різноманітних компонентів
8	згарди	Ж гуцульська прикраса у вигляді підвішених до дротика вузеньких металевих платівок, що мають вигляд маленьких стручечків або пелюсток квітів
9	пацьорки	З шийна бісерна прикраса у вигляді вузької стрічки, виготовленої з різно-кольорових намистин, нанизаних на нитяну чи волосяну основу, що утворюють строкатий геометричний, а часом рослинний орнамент
10	напалок	І пласка шийна бісерна прикраса

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
З	Г	І	Ж	Б	А	Є	В	Д	Е

6. З'ясуйте та охарактеризуйте історичні факти, явища, події, про які йдеться у виділених жирним шрифтом рядках тексту твору Тараса Шевченка «Розрита могила» (10 балів).

Світе тихий, краю Дніпро, брат мій,
милий, висихає,
Моя Україно, Мене покидає,
За що тебе сплюн- **I могили мої милі**
дровано, **Москаль розри-**
За що, мамо, ги- **ває...**
неш?.. Нехай риє, розкопує,
Панувала і я колись Не своє шукає,
На широкім світі, А тим часом пере-
Панувала... **Ой Бог-** вертні
дане! Нехай підроста-
Нерозумний сину! ють
Подивись тепер на **Та поможуть мос-**
матір, **калеві**
На свою Вкраїну... **Господарювати,**
Степи мої запро- Та з матері полатану
дані Сорочку знімати.
Жидові, німоті, Помагайте, недо-
Сини мої на чужині, людки,
На чужій роботі. Матір катувати.

Відповіді.

Світе тихий, краю милив, / Моя Україно, / За що тебе сплюндровано, / За що, мамо, гинеш?..

Безпосереднім поштовхом до написання вірша стало пожвавлення в 30–40-х роках XIX ст. розкопок археологічних пам'яток, зокрема могил (курганів). У Шевченкові часи могили були характерною рисою українського степового ландшафту.

Поет, як і інші українські письменники, могили вважав пам'ятками епохи козаччини. Звідси — негативне ставлення до розкопок могил (виявлено вже в поемі «Гайдамаки»). Могили в Шевченка — не тільки типова деталь пейзажу України, а й символ її героїчного минулого. Поширений у фольклорі та творчості романтиків образ могили — один із постійних у Шевченка. Як і в його сучасників, він має амбівалентний характер: могили — свідки слави і безслав'я, боротьби за свободу і пригноблення.

Образ могили як уособлення духовної сили українського народу, його боротьби за волю постає в ранніх Шевченкових творах — поемі «Іван Підкова», вірші «Думи мої, думи мої...». Інше значення має образ могили в заголовному образі вірша «Розрита могила». Це — «узагальнений до символу образ України, пограбованої царизмом».

Ой Богдан! Нерозумний сину!

У цих і наступних рядках вірша — стилізованих під народні голосіння зверненнях-докорах персоніфікованої матері України до гетьмана Богдана Хмельницького — Шевченко вперше називає винуватця і причину кризового становища України. Цю причину він бачить в історичній помилці Б. Хмельницького — підписаному ним у 1654 році в Переяславі акті приєднання України до Московської держави, що обернулося для українського народу ліквідацією його здобутків на шляху до створення власної держави, неволею (кріпацтвом), руїною.

Степи мої запродані / Жидові, німоті...

Ідеється про передачу колоністам земель Запорозької Січі після її зруйнування 1775 року військами Катерини II. Перші німецькі колонії були засновані 1789 року на острові Хортиця та в Павлодарському і Новомосковському повітах Катеринославської губернії переселенцями з Пруссії. У 1845 році на півдні України налічувалось уже близько ста тисяч німецьких колоністів.

Єврейська колонізація причорноморських степів почалася пізніше: в 1807 році засновано перші колонії на Херсонщині, однак через відсутність у переселенців досвіду ведення сільського господарства довго вони не притрималися. Пишучи про колонізацію українських степів єреями, Шевченко міг мати на увазі родину баронів Штігліців — царських придворних банкірів, яким належали землі, де була колись Стара й Нова

Січ. У 1843 році Шевченко побував на острові Хортиця й, можливо, у селі Покровському.

Сини мої на чужині, / На чужій роботі.

Очевидно, Шевченко пише про ко-заків, яких після поразки війська гетьмана І. Мазепи в Полтавській битві 1709 року та падіння гетьманської столиці Батурина було заслано Петром I на північ до Фінської затоки копати в болотах канали й розчищати місце для розбудови Петербурга. Надзвичайно важкі умови роботи спричинили загибель десятків тисяч людей.

I могили мої милі / Москаль розриває...

Убачаючи в розкопках курганів наругу над національними святощами, Шевченко протестував проти розкопок з позиції народної моралі, згідно з якою розривати могили — великий гріх. Могили не були пам'ятками козацької доби. Як встановлено пізніше, обряд поховання померлих під насипом зберігався на території України до початку другого тисячоліття н.е. (приблизно до XIII ст.).

А тим часом перевертні / Нехай підростають... / Та поможуть москалеві / Господарювати...

Перевертнями Шевченко називає українців, які з корисливою метою нехтували національними та соціальними інтересами рідного народу. Асиміляцію української старшини, котрій для заохочення надавались у вічне володіння земля, села та кріпаки, російська влада почала проводити з початку XVIII ст. Особливо посилилася проімперська орієнтація української знаті після 1785 року, коли Катерина II зрівняла її з російським дворянством, що відкривало можливості зробити кар'єру й отримати адміністративну посаду на вищому державному щаблі. Типовий носій цієї набутої «малоросійської» ментальності виведений Шевченком в образі «землячка... з циновими гудзиками» в поемі «Сон».

Склади Юрій БЕЗЗУБ, старший викладач,
та Ольга ДУДАР, доцент Київського університету імені Бориса Грінченка